

ӘОЖ 141.7.

¹ Г.К. Абдигалиева, ² Қ.Қ. Қалдыбай, ³ Т.Қ. Абдрасилов

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
философия ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: g.kanaievna@mail.ru

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің PhD докторанты, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: kaldibaykaynar@list.ru

³Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, философия кафедрасының PhD докторанты
Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: turganbay82@mail.ru

Қауіпсіздік құбылысының діни-мифологиялық үлгілері мен мотивтері

Қауіпсіздік мәселесі кез келген тарихи кезеңде өзекті. Адам өміріне ілесіп жүретін қауіптің мәнін түсіну, адамдарды адамзаттың өмір сүруін және өз өмірін ұзарту, жанын, тәнін сақтау-аман алып қалу жолдарын қарастыру жөнінде ойлауға мәжбүрледі және әлі де мәжбүрлеуде. Өртүрлі кезеңдерде жер бетінде өмірдің мәні туралы түрлі түсініктері, өздерінің ұлттық және тарихи дәстүрлері, қоршаған әлем жөнінде әртүрлі білім деңгейі бар түрлі-түрлі тайпалар, халықтар, өркениет бар болған. Жаңашыл даму кезеңінде қауіпсіздік мәнін толығырақ түсіну үшін нақты бір тарихи кезеңде қауіпсіз өмір сүрудің мазмұны немен толтырылғанын анықтау қажет.

Түйін сөздер: қауіпсіздік, философия, дін, миф, құндылықтар.

G.K. Abdygalieva, K.K. Kaldybay, T.K. Abdrasilov

Religious mythological samples and motives of the phenomenon of safety

This article discusses the role and importance of human security in the mythological religious philosophy. Mythological - religious and pagan beliefs arising concentrated knowledge about the safety and successfully served as protection to ensure the safety and continuity of personal and social existence. Security laws, certain supernatural life - mythical creatures, the divine genealogy, united by God. Observance of rituals ensures the security, peace and stability provides a static essence, and the guarantor of stability was the natural rational, eternal, divine number for things instilled in the minds of ancient people. In ancient times, podiums feel safe only in unity with nature, as «living in nature» and developed his subjective ability in harmony with the volume projective reality. Feature Article - Today in the philosophical science is very important to carefully consider the essence of the concept of «security».

Keywords: security, philosophy, religion, myth, values.

Г.К. Абдигалиева, К.К. Калдыбай, Т.К. Абдрасилов

Религиозно мифологические образцы и мотивы явления безопасности

В данной статье рассматривается роль и важность человеческой безопасности в мифологической религиозной философии. Мифологически – религиозные и языческие верования сконцентрировали возникающее знание о безопасности и успешно служили защитой, чтобы обеспечить безопасность и непрерывность личного и социального существования. Законы о безопасности, определенные сверхъестественной жизнью – мифические существа, божественная генеалогия, объединялись Богом. Соблюдение ритуалов гарантирует безопасность, мир и стабильность статическому существу. В древние времена подиумы чувствуют себя безопасными только в единстве с природой, как «живущий в природе». Тематическая статья сегодня в философской науке очень важна, чтобы тщательно рассмотреть сущность понятия «безопасность».

Ключевые слова: безопасность, философия, религия, миф, ценности.

Ежелде, адам қоршаған ортаны меңгере бастаған кезде, оның тұрмысының негізін сыртқы әлеммен күрес құрады, онда өмір сүру үшін, жеңу қажет болды. Шындығында да төнген қауіп жағдайында өмір сүріп жүргенін талдай келе адам өзіне қорғаныс қажеттігін түсінумен ең алдымен қоршаған әлемнен төнген қауіптің мәнін түсіне бастады және ол «мардымсыз түсініктер» аяқталған жерде басталатын «пәле болып төнген белгісіздік» қорқыныш ұялатты және қауіптен қашу тәсілдерін, жолдарын іздеуге түрткі болды [1]. Сананың ойлау машығының тар болуы және тәжірбиесінің жеткіліксіздігі адамға оған қауіп төндірмейтін, жиі құбылмалы табиғи процесстерді сабырлы қабылдауға және түсінуге мүмкіндік бермеді. Сондықтан үрей тудырған табиғи күштерді, апатты жағдайларды (жер сілкінісі, жанар таудың атқылауы және т.б.) ежелде олардың артында немесе олардың өзінде бар тіршілік иелерінің әрекеттері деп түсіндіріп, ежелгі мифтердің қаһарманы ретінде елестетіп, оларды дербестеген. Осы түсініктерге сәйкес әлемдегінің барлығы табиғаттан тыс күштер, олардың ниеті және қалау әрекетінің негізінде болады; сонымен беймәлім әлемнің шынайы қауіп-қатерін түсіндіру «неге?» дегеннің орнына, «кім?» деген көзқарастан жүзеге асырылды. Басты рөлді залым жын-шайтандар, ызалы құдайлардың еркіне бұрып, адамдар олардан көмек беруін сұрады және қауіп төнген сәтте қорғап қалуын өтінген.

Алғашқы адамдарды қоршаған табиғаттан тыс тіршілік иелерінің бейнелері, «санасыздық» деңгейінде туындаған жеке тұрмыстық қауіпсіздікке қажеттіліктен басталған. «Санасыздық», еріксіздік элементі мифтік түсініктердің қалыптасуына негіз болды, оларға сәйкес қауіпсіздік жағдайларына жету тек көптеген жындар, құдайлар, аруақтар және басқада жандардың ежелгі ережелерін сақтау жолымен мейрімдендіру және көңілін аулаумен ғана мүмкін болды. Мифтик және сыйқыршылық әдет-ғұрыптарда, салт жоралғыларда адамдар табиғатты сиқырлауға, сөйтіп оны бағындыруға тырысқандай. Аталған процесстің делдалы болып сыйқыршы - яғни табиғатпен күреске шыға алатын және табиғат күштерін өз күшіне бағынуға мәжбүр ететін, өзін қоғамнан жоғары ұстайтын адам алға шықты. Л. Мамфордтың пікірі бойынша, «өмір сүру және әрі қарау даму

үшін ежелгі адамдардың басты жұмысы салт жоралғыларды, символдарды, сөздерді, көріністерді, (морал) тәртіптің стандартты моделдерін жетілдіру және ойлап табу, заттай құралдар өндіруге қарағанда айтарлықтай маңызды болды». Мамфордтың айтуынша, өзіне өзінің «санасыздығын» бағындыру және шындықты дұрыс тәртіпке салуға ұмтылу, дамудың аталған кезеңінде қоршаған ортаны өзіне бағындыру үшін құралдар дайындауға қарағанда, көбірек маңызды болды [2]. Қауіпті ақиқатты түсіндіруде маңызды рөлді эсхатологиялық мифтер ойнады, олардың көпшілігі (Содом және Гоморр қалаларының жойылуы, Бүкіл әлемдік топан су және басқа) Әлемнің құруы тақырыбына арналған. Бұл мифтерде әлемнің жойылуының басты себебі көрсетілген. Қазіргі тілмен айтқанда өз әрекеттерінің нәтижелері үшін адамдарды заңды жазалау, олардың іс әрекетіне жаза қажеттігі. Мифтік құдайлар адамдарды «қорғап» ғана қоймады, сонымен қатар үнемі жасаған күнәлары, тәртіп бұзғаны, қылмыстары үшін «жазалап» отырған, олардың үлкен болғаны соншалықты құдайларға бір немесе бірнеше адамды жазалау ғана жеткіліксіз, барлық адамзатты жою қажет болған. Олар қару ретінде індет, аштық, су, басқа сөзбен айтқанда-табиғи процесстермен туындаған қауіптерді таңдаған, бұлар қазіргі таңда да бар. Көне әулиелер (пайғамбар) әлемде орнаған әлемдік тұрақсыздықты, зорлық, жәбірді әшкерелеп, зұлымдарға құдайлармен жолданған жазаны болжаған және Израил душар болған барлық бақытсыздық, қырсықтарды жасалған қылмыстар үшін құдайлардың жазасы деп түсіндірген. «Иудей-израил қоғамында орнаған жауыздық - бұл пайғамбарлардың пиғылы, Яхвеның қалауын, оның өсиетін, бұйрығын бұзудың салдары» [3].

Миф дамудың осы кезеңінде ақиқатты рухани меңгерудің өзгеше тәсілі болып табылды және қауіпті ақиқат жөнінде қисынсыз, қарамақайшы, жүйесіз мәліметтер жинап, ақырындап қиындай бастады. «Мифтерде адамзаттың өмірі байланысты болған оқиғалар (трагедиялар, апаттар) суреттеле бастады, мысалы, түрлі мемлекеттердің халықтары арасында тараған ұлы топан су туралы миф. Ең ежелгі вавилондық, сондай-ақ еуропа, ежелгі грек, ежелгі үнді және басқада елдердің аңыздары белгілі» [4].

Біздің ойымызша, бұл жер шарының жекелеген аймақтарында әртүрлі мағынадағы қауіптерге (нөсер, жауын-сел) ұшырататын табиғаттың аспапты күштерінің бірдей көрінуімен түсіндіріледі. Сонымен қатар мифтік аңыздар әлі де болса «өмірлік тәжірбиеге, адамзат тәжірбиесіне, ойына, экспериментке сенгендіктен емес - яғни ақиқатқа жетудің ауыр жолы, адасу, қателік жіберетін сенімге емес, жабайы адамды оны қоршаған әлем алдында қорқынышқа алып баратын сенімге» құрылды [5].

Ежелгі адамның ойында әлем екі кең, байтақ аймаққа бөлінген сияқты болған: «біріншісі оған түсінікті жүйе, оның түсінігіне сиятындай және бақылауға ала алатын себептерімен, екінші – оның иелік етуіне білімі, рационалдық еңбек тәжірбиесі дәрменсіз, сансыз дұшпандық күштерімен» сипатталады [6].

Адамзаттың қоршаған әлемді әрі қарай қарқынды меңгеруі - жер шаруашылығының дамуы табиғаттың қауіпті әлемінде тірі қалу ғана емес, сондай-ақ мұнан әлде жақсырақ тұрмыстық жағдайға жету мақсатында, оны танып білу және бағындыру міндетін қойды. Қауіп және қауіпсіздік арасындағы қарама-қайшылықты шешуге қажеттілік хаосты қайта құруға ықылас тудырды, оның көрінісі ретінде ежелгі гректердің патриархарлық (ескі) рулық қоғамнан өркениетке өту кезеңінде қалыптасқан көптеген теогоникалық мифтер көрінеді. Олардың санатында Гомердің қаһармандық эпосы, Геосидің «Теогониясы» бар, онда тұрмыстық дүниелер алғашқы түрінде емес, жүйеленген және рационалданған формада көрсетіледі, ал шынайы өмірдің күрделі көріністері түсінікті және антикалық ғибадатхана (пантеон) құдайларымен сәйкес келетін салыстырулармен түсіндірілетін бола бастады. Антикалық құдайлар жақсы, сонымен қатар жаман сипаттағы табиғи және әлеуметтік күштерді көрсетті және кейіптеді, ал құдайдың шығу тарихының жүйелігі тұрмыстың реттілігін (қалыптылығын) қамтамасыз етті.

Табиғатты және адам өмірін миф арқылы қабылдау адамның қоршаған әлеммен тұтастығына, табиғи байланыстылығына кепілдік берді. Сонымен қатар шынайы ақиқат қарапайым және қасиетті салаларға бөлінді. Қарапайымдылық ежелгі халықтар үшін қауіп,

қатер, бақытсыздық әкелді, ал қасиеттілік аман қалуға үміт сыйлап, қорғанысты қамтамасыз етті. Әлемнің мұндай көріністері өзін біршама қауіпсіз және жақсы сезіну үшін жетерліктей бейімділік қасиеттерге ие ежелгі адам әрекетінің қисынды сипаттамасын анықтады.

Сонымен, миф адамзат тарихының алғашқы сатысындағы дүниетанымының ерекше формасы ретінде қауіпсіздіктің синкретикалық бейнесі болды және қоршаған әлемнің мәнін, шығу тегін және қатерінің сипаттамасын ашты. Табиғат және ұжымдық өмірдің көрінісін бейнелі түсіну адамға қауіпсіздікке және тұрмыстың ішкі үйлесімділігіне жетуге мүмкіндік беретін, жағдайды сезіммен бағалауға, тәртіптің белгілі ережелерін тудыруға көмектесті. Қоршаған әлем және адам арасында, табиғат және қоғам арасында үндестік орнатумен, мифология тек «әлеуметтік құрылым және қоғамдық қатынас бейнесіне айналып» ғана қоймай, сонымен бірге қауіпсіздікті қамтамасыз етуші өзгеше механизмге айналады. [7]. Шынайы өмірде физикалық қорғау туралы іс жүзіндегі қамқорлықпен келісілген, ықтималды қауіпті, қатерлі көріністер және оқиғалар жөнінде ескертуге қажеттілік мифтік ғана емес, сонымен бірге адамға өзін қорғаныста сезінуге мүмкіндік бере отырып, материалдық және рухани әлемнің бірлігін, ақиқатты бүтіндей қабылдауды қамтамасыз ететін пұтқа табынушылық, сиқыршылық нанымды алып келді.

Қауіптің қашанда серігі болған – қорқыныш адамға тұрмыстың қауіпті жағдайынан қашу және қауіпсіздікке жету жолдарын және амалдарын іздеуге түрткі болды, ал табиғаттың зерттелмеген, қауіпті көріністері, күнделікті өмірдегі басқа да өте қиын жағдайлар және өлім тәжірбиесі қасиеттілік түсінігін туғызды. Тотемизм сынды, ру тайпалық діннің негізі дәл осы қорқыныш және қорғанысқа деген қажеттілікте жатыр. Адамзаттың санасында тотем қауіпсіздікке деген қажеттілікті қанағаттандыра отырып, тұрмыстық анықтылықты, тұрақтылықты қамтамасыз етті. З. Фрейд «Тотем және табу» еңбегінде «алғашқы адамдар, оларға деген орасан зор игі ниетті немесе қастық ойлаушы жындардың, шайтандардың әлемінде өмір сүреді» деп жазған. «Олар табиғат көрінісінің себебін теледі және олар жануарлар мен өсімдіктерді ғана жандандырып (жан бітіру) қоймай,

сонымен бірге әлемнің жансыз заттарында жандандырады деп жорамалдайды» [8].

Бір тотемикалық топтың мүшелерінде көптеген әрекеттерге –табуға тыйым салынған. Табудың тарихи және невротикалық формаларының әр алуандығын зерттей келе, Фрейд олардың ортақ белгісін - қорқынышты анықтайды. Мысалы, «жанасу қорқынышы: патшаға, абызға жанасу қарапайым адам үшін өліммен тең, бірақ олардың тарапынан мұндай қылық (ишара) үлкен игілік ретінде қарастырылған». Тотем адамның негізгі өмір салаларын реттейді, жазалау және ләззат алумен өз еркі бойынша иелік етеді, екі қарама-қарсылықтарда көңіл көтереді. Бір жағынан - қорқынышты, қауіпті, екінші жағынан-қасиетті, әулие. Қолдаушылар тотемді оларға табиғаттан тыс көмек көрсете алатын: «Тайпа өз тотемінен қорғаныс және қайырымдылық күтеді. Тотем ауру кездерде көмектеседі, тайпаға белгі және ескертулер жібереді» [8,141] деп, өз руларының ортақ арғы атасы ретінде қабылдаған. Алғашқы адам үшін тотем қорғаныс күші ретінде болды және оның түсінігінде қауіпсіздікті қамтамасыз етті.

К. Лукьяненко кельт құдайларын зерделей келе, «алғашқы кельттік діни көзқарастар табиғат көріністеріне және аппатты күштерге бас июді білдірді. Олар табиғат адаммен тілдесе алады деген сенімге құралды. Кельттердің өздері болса сыйқыршылық әрекеттер және жоралғылардың тұтас жүйесінің көмегімен табиғатпен сиқыр тілімен сөйлескен» [9] деп ескертеді. «Табиғи» ілім деп аталатын діннің алғашқы формаларында, мәселен, магия секілді, «табиғаттан жоғары» нәрселерге сену сондай-ақ адамның өз дәрменсіздігімен және қоршаған әлемнен төнген қауіптен (қауіпсіздікке қажеттілік) сырттан келетін қорғанысқа қажеттілікке байланысты болған. Адамдар сиқырға өзін өмірде жақсы, сенімді сезіну және қауіпті жағдайлар төнген сәтте ғана емес, сондай - ақ оларды болдырмау және қарапайым өмір сүруді жалғастыру мақсатында жүгінеді.

Б. Малиновский «алғашқы адамдар қоршаған әлем жөнінде жақсы білім тәжірибесінде қалыптасқан көптеген арсеналға ие бола тұрып, табиғаттың қырсықтығын, жазым оқиғаларын, апаттық және жойқын құбылыстарын болдырмауға күштері жетпеген болған деп айтады. Олармен кездескен жағдайда, адамдар си-

қырдың күшімен оларға иелік етпек болады». Сиқырға жүгіне отырып, олар қалағандарына жетудің мүмкін еместігінің орнын басқа тиімді құралдармен толтыруға тырысады. Мысалы, тробриандықтарды зерттей отырып, Малиновский, «олар сиқырға теңізге шығу қарсаңында немесе сол уақытта – тәуекелмен байланысты қауіпті іс бастағанда жүгінген» деп жазады. Олар басқа амалдармен өздеріне сәтті сапар, қолайлы ауа-райын және желді қамтамасыз ете алмайтынын білді [6,116]. Бүгінгіні уайымдаумен байланысты қорқулар және болашақтағы белгісіздік адамдарды сәуегейлер мен сиқыршылардың көмегіне жүгінуге мәжбүрледі. Олардың аузынан шыққан болашақ жөніндегі ақпаратты қандай да бір айғақтарсыз енжар қабылдап, «жоғарыдан келген» тағдырына бағына отырып, адам солай болғалы жатқан жағдай жөнінде білім және сонымен бірге қауіпке қарсы тұрарлық және өзін қорғай алатын (қауіпсіздендіретін) сенімділік жинақтайды.

«Шаман дінінің қазақ арасындағы қалдықтары» атты еңбегінде Шоқан Уалиханов әр-түрлі қауіп-қатерлерден сақтану және алдын алу үшін адамдар «шамандардың» көмегіне жүгінетіні туралы сипаттайды. «Адам аспанға, күн мен айға өз үстінен билік ету мәртебесін жазды, олардың ықпалын жоққа шығаруға болмайды, алайда бұл ықпал осы әлемде тек оған (адамға) туғаннан өлгеніне дейін әсер етті. Ол табиғаттың айрықша жебеуімен ғажайып бейнеден туып, ашу-ызасынан өлуі мүмкін, бірақ өлген бойы оған табиғат билігі жүрмейді, ол өзі әруаққа, онгонға, еркін құдіретке айналды. Шаман халқында, христиандық тұрғыдан алғанда, күнә болған жоқ, адам ар-ұятын таптап, теріс жүруден қорықты, өйткені осыдан оның малы азайады; от басса, ол ауру табады. Шамандар аспан (көк тәңірі) мен рухтың желеп-жебеуіндегі адамдар ретінде құрмет етілді. Шаман – сиқыр мен білім дарыған, басқалардан жоғары тұрған адам, ол – ақын, әнші, көріпкел және сонымен бірге дәрігер. Ем, кесел шаманның пікірінше, физикалық себептерден болмайды, бірақ Құдайдың, немесе жын-шайтанның еркінен, жалпы киелі нәрсені қадір тұтпаудан болады, сондықтан аурудан емдеуді жын-шайтанға жақын, сол себептен де белгілі салттармен немесе қырғыздардың өздері айтатындай еммен таныс адамдар – шаман-

дар жүргізеді. Барлық ауруларды шамандықта жын-шайтанның қағуы мен онгондардың ашуымен көреді, сондықтан олардың емін, рухтары желеп-жебейтін шаман – адамдар жүргізеді. Жын-шайтандардан шамандардан басқа, кейбір атақты, текті немесе батыр адамдардан да қорқады, бұл тұрғыда оларды тірі рухтар». [10] деп жазады. Адам белсенділігінің басым факторы бола тұрып, өзін өзі сақтаудағы қажеттілік оның санасын ғажайыптар (табиғаттан тыс) саласына бағыттады. Адам өмірінің дағдарыстық кезеңдерінде (туылу, өлім, отбасы, ажырасу, құштарлық) оның бойын жаулап алған абыржу және алаңдау, сенімсіздік сезімдерінен құтылу тілегі діни сенімде де көрініс табады. Қиын сәттерде өмірден күдерін үзген және сенімділігінен, орнықтылығынан айрылған адам Құдайға келеді. Құдайға деген сенім, оның билігі мен күшіне (құдыреттілігіне) сенімділік өмірде сүйеніш (тірек) рөлін ойнайды және жанның жайбарақаттығын ғана сақтап қалмай, сонымен қатар сыртқы әлеммен үндестікті ұстап тұрады. Гайденконың пікірінше, «дін өз міндетін адамға «өмір жолын» көрсетуде, оның өмірлік мақсаттарын және тәртіп жолдарын қалыптастыруында көрінеді». Әлеуметтік келісілген түрдегі дүние танымның, діннің пайда болуы ақиқатты түсінудің жаңа тәсілі болып ғана қоймай, сонымен бірге қауіпсіздіктің мәнін түсінуде кезекті кезеңге айналды. [11].

Діни сенім адамдардың өмір талаптарына, заңдарына жауап беретін және сондай ақ қоғамдағы жағдайлар туралы дұрыс түсінік қалыптастыруда өте жақсы рол ойнайды. [12]

Дін адам үшін оның рухани ұйымын қорғаудың және тәнін сақтаудың үйлесімді амалы ретінде алға шығады. Құдайға сену қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі механизміне айналады. Діни талаптар мен ережелерді сақтау бүгінгінің әлеуметтік процесстерін реттеді және солай адамның санасына қорғаныста (қорғауда екеніне) және аман қалуда сенімділік, тұрақтылық жағдайларын орната отырып, тыныш және тату «келешек» өмірдің мүмкін екендігіне сенімділік ұялатты. Бұл қауіпсіздікті идеалистік түсіну, қауіпсіздік материалистік бояулармен суреттелген жаңашыл түсініктерден ерекшеленеді.

Діни сенімде де, құдайға табынушылық нанымдағы сияқты, табиғаттан тыс күштер –

қорғаныш күшін көрсете және жаза жібере алатын жалғыз, құдіретті Құдай түрінде қатысады. Жалпы айтқанда барлық діндер үшін «қайғы-қасірет бізге жоғарыдан берілген және олардан бұдан жақсырақ өмірге дайындалу мағынасында бір пайда шығаруға болады деген сенушілік болады» «Ақыр соңында біз қандай жамандықпен жолықсақта, ол өлшеулі және оның бітер сәті болады, ал Құдайдың қайырымдылығында шек болмайды» [13].

Дәстүрлі дін моральдің және руханилықтың бастауы болды. Көптеген діндермен бөлінетін мәдени құндылықтардың негізінде махаббат, үміт, бейбітшілік, әділеттілік деген әмбебап түсініктер жатыр. Моральдік бастама әсіресе әлемдік діндерде айқын көрінген, айта кетейік, мысалы, буддизмде тіптен, кейбір зерттеушілер буддизімді дін деп емес, «моральдік жүйе» деп атайды. Бұл діннің ұстанушысы үшін буддалық «аман қалу (сақтану) жолы» ғибадаттық әрекет емес, қасіретті моральды-сабырлы түрде көтеру, сезімдерінен, тілектерінен бас тарту, адамгершіліктік принциптерді ұстану дегенді білдіреді. Мәселен, Будданың мынадай қанатты сөздері және нақыл сөздері: «Адам бос, қажетсіз сөздерден, екіжүзділіктен, азғындықтан, әдепсіздіктен, тәккапарлықтан, көралмаушылықтан бас тартқанда және ол өзінің ақылымен келісімде өмір сүргендіктен, барды қанағат етіп үйренгенде ғана кемелденуге, мейрімділікке, адам сүйгіштікке, бақытқа қол жеткізе алады» немесе «Әр адам өзінің ақылына және қажеттілігіне қарай, беру керек деген мөлшерді береді, ал өзгенің байлығын және басқалардың дәулетін көреалмаушылар ешқашан кемелденген адам бола алмайды» жоғарғы адамгершілік құндылықтарға ие адам осы бағытпен жүруі керек. Буддизмнің негізгі мазмұнын қайғы-қасірет туралы ілім құрайды, оның негізінде қайырымды ақиқаттар – осы діннің барлық мектептерімен және бағыттарымен мойындалған діни доктрина және буддизм дінін оқытудың негізгі қағидалары жатыр. Қоршаған орта тарапынан сол немесе басқа жағымсыз ықпалымен келген барлық қайғы-қасіретті, азаптарға төзеді, қайғы шегеді. Адам құрғақшылықтан, егіннің болмауынан, басқа адамнан қайғы-қасірет көруі мүмкін, қайғы-қасіреттің барлық бастауын тізіп шығу қиын. Буддизм қайғы-қасіретпен күнделікті

өмірмен байланыстының бәрін, туылған сәттен бастап, өліммен аяқталғанға дейінгінің барлығын: «туылудың-азабын, қартайу-азабын, ауру-азабын, өлім-азабын, жағымсыздықпен қосу-азабын, жақсылықтан айрылысу-азабын, қалаған бір нәрсені ала алмау-азабын» жария етеді, тіршілікке қарама-қайшы жақындықты (бауырмашылық) бұл қайғы-қасіреттің өзі. Адамның өмірі көптеген қауіпті жағдайлар қайғы-қасіретке толы, олардың ішінде бірінші кезекте биологиялық табиғаттың күшімен болмай қоймайтын сипатта болатындар (ауру, қарттық, өлім), сондай-ақ өмірдің әлеуметтік құралмауы, ықтимал бақытсыздықтар және қиындықтармен қолайсыздыққа ұшырататындар жатады. Жалпы өмір, туылғаннан бастап, өлгенге дейін тұрмыстың жалпыға ортақ заңының рангісінде салынатын және барлық затқа таралатын, абсолютке айналатын қайғы қасіретке байланысты. Құтқару - қайғы қасіреттен, босату - адам өмірге деген соқыр құштарлығынан құтылғанда ғана орнайды, ал тілегіңнен бас тарту адамның қауымдық бақытсыздық, қайғы қасірет, қырсық үшін қол жетімсіз (қорғалған) бола бастауына алып келді. Белгілі бір дәрежеде бұл жағдаймен қызметті жаңартатын, қажеттілікті реттеу және шектеу масштабын өлшеуге жаңашыл шақырумен үндес, алайда қажеттіліктерді реттеу-буддизимде белгіленгендей олардан толық бастарту деген сөз емес.

Аман қалуға алып баратын жол туралы төртінші «қайрымды ақиқат» қызықты және сабақ боларлықтай. «Дұрыс кіріспе, дұрыс ой, дұрыс сөз, дұрыс әрекет, дұрыс өмір салты, дұрыс күш салу (тырысу), дұрыс назарға алу, дұрыс дайындалу». Бұл жол, «жүру керек жолды көрсететін ой өрісін береді, білім береді, ол татулыққа, жоғары білімділікке алып барады». Бұл ақиқат көптеген этикалық ережелерді жоғалтып алған, жаңашыладам үшін айтарлықтай маңызды, ол жаңашыл адамның қауіпсіздік мәдениеті және дүниетаным құрылымындағы қауіпсіздік элементін қалыптастыру кезінде алгоритм ретінде пайдаланыла алады. Жаңашыл іздестірулер жалпы «сансар» және «карма» жолынан құтылу (аман қалу) және босану (азаттық алу) жолдарын іздеумен тең жеке адамның, сондай-ақ адамзаттың тірі қалуының амалдары [14].

Құдай жолы-бұл Құдайдың адамға жүктеген,

адамгершілік заңдарын жүзеге асыру. Библия көптеген діншілдерді ғана емес, сонымен бірге орта ғасырдағы ғалым адамдарға өзінше бір міндетті, мәжбүрлі кем дегенде білім, танымдық және аксиологиялық мақсаттар (нұсқаулар) берді.

Тұрмыстың жасампаз және талқандаушы жағдайы ретінде қауіп және қауіпсіздік христиан дінінде қайрымдылық пен жауыздық тұрғысынан түсіндіріледі. Бұл бастамалардың арасынан таңдау жасау адамзатқа берілген және қатігез, қауіпті өмірде тірі қалу мүддесіне бағытталған себептерін, тәртіп жолдарын іздеудің шынай қажеттілігімен байланысты туындайды.

«Құдай бізге таңдау еркіндігі бар, өзара жауапкершілік және еркін жаны ашудың мүмкіндігі бар әлем берді, ол егер де жауыздық мүлде болмаған жағдайда жүзеге аспас еді». Әлемдегі барлық жауыздықты адамдар жасамайды, «адамдардың ешқандайда жауапкершілігіне жүктелмейтін аурулар және қайғы-қасіреттер бар, ал жануарлар адамзат пайда болғанға дейін ертеректе зиян шекті» деп айрықша баса айтқан. Қайрымдылық және жауыздық арасынан таңдау жасау мүмкіндігі болуы үшін, соған немесе басқаға не алып барады, соны білу керек. Аталған білімді адам табиғат процесстерін бақылау нәтижесінде алады, олар оның түсінігінде жақсылыққа немесе жамандыққа алып келеді және олардың маңызы неде екенін анықтап, ол сол, не басқа процеске жәрдемдесе алады. Адамның жауыздықты жеңуге және жақсылықты нығайтуға ұмтылуы тыныш, үйлесімді өмір сүру тілегімен байланысты және христиандық ілімге сәйкес, егер «адамдар жауыздыққа, күнәға және олармен туындаған өтірікке қарсы күрессе, олар келешек өмірде ең жоғарғы қуанышқа қол жеткізуге мүмкіндік алады» Адамның қауіпсіз аман болуы «шіркеу әкелерінің» еңбектерінде «сотериология» яғни аман қалу доктринасында баяндалады. Аман қалу контекстінде қарастырылатын барлық философиялық түсініктер «өмір сүріп жүріп өлгендердің» тірілу тәжірбиесін немесе «өмірдегі өлімнің» алдын алу тәжірбиесін бейнелеудің тарихи формасы ретінде болады. Философиялық пікірлер олар үшін маңызды тереңдікке және қауыртыққа тек, ақылға салу алаңына соңғы мақсатты – жеке аман қалуды

ұстап қалғанда ғана ие болады [15]. Адам өз әрекетінің соңғы мағынасы туралы сұрақтар қоюға мүмкіндігі бар кезде, ол тірі, ал егер ол оны тоқтатқан кезде, ол өледі, ауысады, себебі бұл өлім адамға ұқсас тіршілік физикалық емеспен сәйкес келмейді. Философия өмір сүру өнеріне, қауіпсіздікті қамтамасыз ету техникасына айналады, ол сонымен бірге ішкі, физикалық қауіптердің алдын алу ретінде емес, рухани, адамгершілік қауіптерді жою ретінде түсіндіріледі.

Қытай мақалында: «Білім – бұл күш, ал күш – ол толық қауіпсіздік» - деп айтылады. Ислам діні адамдарды [16] «білімділікке ұмтылу – әрбір мұсылманның міндеті» деп Пайғамбарымыз Мұхаммед (с.ғ.с.), барша мұсылмандарды білімге, ғылымға шақырады [17]. Жаратқанға деген сенімділіктің мызғымауына және өз өзіңмен және қоршаған әлеммен үйлесімде өмір сүруге көмектесетін, ұрпақтан ұрпаққа беріліп келе жатқанын ислам дінінен көруге болады. Мысалы, исламды жақтаушылар Алланың шексіз билігіне, онымен адамзаттың және әлемнің тағдыры күні бұрын анықталғандығына сенеді. Құранның 2 Сүресінде: «Алланың билігі аспанда және жер бетінде жүретіндігін және сендерде Алладан басқа жақындарың да, көмекшілерің де жоқ екенін, Сен білмеуші ме едің?» деп жазылған. Құранда көрсетілген әлемнің исламдық бейнесі адамға анықталған өмір салтын белгіледі. Әлеуметтік және адамгершілік мәселелерді түсіну исламның қасиетті жазбасында жазылған тозақ, жұмақ, қорқынышты сот жөніндегі ойлармен қамтамасыз етілген. Қайғы-қасірет және ауыртпалықтар Алламен сынақ ретінде жіберілген: «Біз сендерді жандарыңнан және тәндеріңнен және қорқыныш, аштық, мүліктің жетіспеушілігінен бір нәрсемен сынаймыз». Қауіпсіздікте сонымен қатар Алланың билігінде, Аллаға білімі үшін алғыс айту қажет және қасіретке душар болған кезде ғана сыйынбау

керек: «Ал егер сендер қорықсаңдар, онда жаяу және атта жүріп сыйыныңдар, ал қауіпсіздікте болғанда, онда Алланы еске алыңдар, оның сендерге бұрын білмегендеріңді қалай үйреткен». Мұнан шығатыны қауіптен қорғану үшін білім қажет. Қасиетті жазбада аман қалуға екі жол бар деп айтылады: өмір жолы (Құдай жолы) және өлім жолы, олардың арасынан адамның өзі саналы, өзіндік таңдау жасауы керек [18]. Дін, адам үшін сеніммен алдын ала келісіп алған, ойлар, сезімдер және әрекеттер көрінісін елестете отырып, табиғи және әлеуметтік күштердің жоюшы (қауіпті) бейнесіне айнала отырып, көптеген адамдарға жан тыныштығын табуға, қауіпсіз өмірлік ұстанымдарын анықтауға, өз мінез-құлқын қалыптастуруға, аман қалудың жолын табуға бұрындары көмектесті және бүгінде көмектесуде.

Қорытындылай келе, жоғарыда айтылғандар аталған даму кезеңінде пайда болған дүниетаным мен алдын ала келісілген қауіпсіздік туралы сипаттамалық түсініктер нақты бір тарихизаманда қалыптасты дегентұжырым жасауға мүмкіндік береді. Құдайға табынушылық және діни сенімдер қауіпсіздік туралы пайда болған ілімді бір арнаға шоғырландырды және қорғаныс функциясын табысты орындай, қоғамның өмірін реттей отырып қауіпсіздікті және жеке және әлеуметтік тұрмыстың тұрақтылығын қамтамасыз етті. Қауіпсіз өмірдің заңдары ғажайып-тіршіліктермен, құдайшыл шежірелермен, жалғыз Құдаймен анықталды. Салт жоралғыларды сақтау тыныштыққа, қорғанысқа кепілдік берді және тұрмыстың мызғымас тұрақтылығын қамтамасыз етті, ал тұрақтылықтың (қауіпсіздіктің) кепілі адамның санасында нығайған заттардың табиғи-тиімді, мәңгілік, тамаша реттілігі болды. Адамдар өздерін тек табиғатпен бірге қауіпсіздікте сезінген, себебі «табиғатта өмір сүрген» және өздерінің субъективті саналарын объективті шындықпен үндестікте дамытқан.

Әдебиеттер

- 1 Кондратов, А.М. Как рождаются мифы XX века. [Текст] / А.М. Кондратов, К.К. Шилик. - Л.: Лениздат, 1988. – 175 с.
- 2 Мамфорд, Л. Миф машины. Техника и развитие человечества [Текст] / Л. Мамфорд; пер. с англ. Т. Азаркович, Б. Скуратова. – М.: Логос, 2001. – 408с.
- 3 Шифман, И.Ш. Во что верили древние евреи? Атеистические чтения [Текст]: сборник / И.Ш. Шифман. – М.: Политиздат, 1988. – С. 179-187.
- 4 Фрезер, Дж. Дж. Фольклор в Ветхом завете [Текст] / Дж. Дж. Фрезер; пер. с англ. – 2-е изд., испр. – М.: Политиздат, 1990. – 542с.

- 5 Outside the Head and Outside Individualism-Collectivism : Further Meta-analyses of Cultural Products. Marika Lamoreaux and Beth Morling. *Journal of Cross-Cultural psychology* volume 43 number 2 february 2012. 300-301 pp.
- 6 Малиновский, Б. Магия, наука и религия [Текст]/ Б. Малиновский. – М.: Рефл - бук; CEU, 1998. – 288 с.
- 7 Леви-Стросс, К. Структурная антропология [Текст] / К. Леви-Стросс; пер. с фр. В.В. Иванова. - М.: ЭКСМО-Пресс, 2001.-512с.
- 8 Фрейд, З. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии [Текст] / З. Фрейд. - СПб.: Алтейя, 1997. – 221 с.
- 9 Лукьяненко, К. По следам кельтских богов. Атеистические чтения [Текст]: сборник / К. Лукьяненко. -М.: Политиздат, 1988. - 203 с.
- 10 Уалиханов Ш.Ш. Көп томдық шығармалар жинағы. / Шоқан Уалиханов – Алматы: «Толғағай групп». 2010. Т.4. – 496 б.
- 11 Gaidenko P.P. The nature of the religious worldview [Text] / P.P. Gaidenko // *Problems of Philosophy*. – № 3. – 1995. – pp. 43 – 52
- 12 Acculturation, Religiosity, and Ethnicity Predict Mothers Causal Beliefs About Separation Anxiety Disorder and Preferences for Help-Seeking. Erica D.Sood, Julia L. Mendez, and Philip C. Kendall. *Journal of Cross-cultural psychology*. Volume 43 number 3 april 2012. 509 pp
- 13 The great thinkers of the great questions. *Modern Western philosophy* [Text] / Ed. P.A. Varghese. - М., 2000. pp.- 398
- 14 Hwang Soonil. *Metaphor and Literalism in Buddhism. The doctrinal of nirvana*. Publisher: Oxford University Press. Place of Publication: Oxford. Publication Year: 2006. – p 160.
- 15 The introduction of Christianity in Russia [Text] / ed. AD Suhova. – М.: Thought 1987.pp. – 300
- 16 Голдсмит О. Гражданин мира, или письма китайского философа, проживающего в Лондоне, своим друзьям на Востоке. М.: Наука, 1974. С. 64.
- 17 Мынбаев М. Идеология деструктивных сект и религиозного терроризма в Казахстане. // Ұлттық қауіпсіздік аясындағы діни сәйкестілік мәселесі. – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 75-жылдығына арналған халықаралық ғылыми конференция материалдары. – Алматы, 2008. – 46 б.
- 18 Qur'an. [Text] / Translation and Commentary IY Krachkovskogo. - B: Yazichi, 1990. pp. – 744.

References

- 1 Kondrashov, A.M. How myths are born XX century. [Text] / A.M. Kondrashov , КК Shilik . – L.: Lenizdat , 1988 . – 175 p.
- 2 Mumford, L. The myth of the machine. *Engineering and development of mankind* [Text] / L. Mumford, trans. from English. Azarkovich T., B. Skuratova. – М.: Logos, 2001. – 408 s .
- 3 Schiffman, IS They believed the ancient Jews? Atheist reading [Text]: a collection / IS Schiffman. – M. Politizdat, 1988. – 179 -187 s.
- 4 Frazer, JG *Folklore in the Old Testament* [Text] / JG Frazer, trans. from English. - 2nd ed., Rev. – M. Politizdat, 1990. – 542 s .
- 5 Outside the Head and Outside Individualism-Collectivism: Further Meta-analyses of Cultural Products. Marika Lamoreaux and Beth Morling. *Journal of Cross-Cultural psychology* volume 43 number 2 february 2012. 300-301 p.
- 6 Malinowski, B. *Magic, Science and Religion* [Text] / B. Malinowski. – М.: Refl - beech; CEU, 1998. – 288 s .
- 7 Levi -Strauss, C. *Structural Anthropology* [Text] / Claude Levi -Strauss, trans. with Fr. VV Ivanov. – М.: EKSMO -Press, 2001, 512 s .
- 8 Freud, Z. *Totem and Taboo. Psychology of primitive culture and religion* [Text] / Z. Freud. – St. Petersburg.: Marshmallow, 1997. – 221 p.
- 9 Lukyanenko, C. *In the wake of the Celtic gods. Atheist reading* [Text] : a collection / K. Lukyanenko . – М . Politizdat, 1988. – 203 p.
- 10 Ualikhanov Sh.Sh. *Kop tomдық shygarmalar zhinagy.* / Shokan Ualikhanov - Almaty: « Tolagay groups.» 2010. Т.4 . – 496 b .
- 11 Gaidenko P.P. The nature of the religious worldview [Text] / PP Gaidenko // *Problems of Philosophy*. – № 3. – 1995. – 43-52 p.
- 12 Acculturation, Religiosity, and Ethnicity Predict Mothers Causal Beliefs About Separation Anxiety Disorder and Preferences for Help-Seeking. Erica D.Sood, Julia L. Mendez, and Philip C. Kendall. *Journal of Cross-cultural psychology*. Volume 43 number 3 april 2012. 509 p.
- 13 The great thinkers of the great questions. *Modern Western philosophy* [Text] / Ed. P.A. Varghese. – М., 2000. – 398 p.
- 14 Hwang Soonil. *Metaphor and Literalism in Buddhism. The doctrinal of nirvana*. Publisher: Oxford University Press. Place of Publication: Oxford. Publication Year: 2006. – 160 p.
- 15 The introduction of Christianity in Russia [Text] / ed. AD Suhova. – М.: Thought 1987. – 300 p.
- 16 A. Goldsmith, *Citizen of the World, or the letter Chinese philosopher residing in London, his friends in the East*. Moscow: Nauka, 1974. 64 s.
- 17 Мынбаев М. The ideology of destructive sects and religious terrorism in Kazakhstan. // Ultytk қауіпсіздік аясындағы діни сәйкестілік мәселесі. - Al -Farabi atyndagy Kazakh Ultytk universitetinin 75 zhyldygyna arналған halықаралық gylymi conference materialdary. – Almaty, 2008. – 46 b.
- 18 Qur'an. [Text] / Translation and Commentary IY Krachkovskogo. – B: Yazichi, 1990 . – 744 p.